

סימן י"ג

שעבודא דרבי נתן

המקרה: ראובן השכיר את ביתו לשמעון למשך שנה, וקיבל ממנו שני צ'קים, כל אחד על חצי שנת מגורים. הצ'ק הראשון נפרע על ידי המשכיר, אך הצ'ק השני, על סך 20,000 ₪, חזר. פנה ראובן לשמעון, והוא אמר לו שאין לו איך לשלם לו. כך דחה אותו שמעון במשך תקופה ארוכה. לאחר זמן, ניסה ראובן לברר במה עוסק שמעון והתברר לו, שהוא מספק סחורה לבעלי מכולת. הלך ראובן ליהודה, אחד מבעלי המכולות, ויהודה סיפר לו שהוא חייב לשמעון 40,000 ₪. ביקש ראובן מיהודה שייתן לו מתוך החוב 20,000 ₪ ששמעון חייב לו. אמר יהודה לראובן מבחינתי אין לי בעיה, אך הבעיה היא ששמעון אדם אלים, והוא ידוע ככזה, וגם אם אני אתן לך 20,000 ₪ הוא יוציא ממני את כל ה-40,000 ₪ שאני חייב לו, ונמצא שאשלם פעמיים.

השאלה: האם ניתן להכריח את יהודה לשלם לראובן 20,000 ₪?

א. דין 'שעבודא דרבי נתן'

תשובה: הגמרא בכתובות (י"ט ע"א), דנה באדם שאמר ששטר הלוואה מסוים הוא שטר אמנה. כלומר, שעדיין לא התבצעה ההלוואה, והלווה האמין למלווה שהוא לא יתבע אותו באמצעות השטר, כל עוד שלא תהיה הלוואה. אומר אביי, שאם המלווה הוא זה שאומר ששטר ההלוואה שבידו אינו תקף, הוא אינו נאמן אם הוא בעצמו חייב לאחרים.

טעם הדין הוא כדברי רבי נתן, ש"הנושה בחברו מנה, וחברו בחברו, מוציאין מזה ונותנין לזה". כלומר, אם ראובן חייב כסף לשמעון ולוי חייב לראובן, אזי על פי ההלכה שמעון יכול לתבוע את לוי, כי החוב של לוי לראובן נהפך להיות חוב של לוי לשמעון. זה נקרא 'שעבודא דרבי נתן'. ואם כן, ברגע שהמלווה חייב לאחרים והוא מודה שהשטר בידו אינו תקף משפטית, נמצא שהוא מפסיד את מי שהוא חייב לו ואין לו רשות לעשות זאת.

וכך פסק בשולחן ערוך (סימן פ"ו), שראובן שנושה מאה ₪ בשמעון, ושמעון נושה בלוי, מוציאים מלוי ונותנים לראובן. לא שנא אם קדמה ההלוואה של שמעון ללוי,

לא שנא אם קדמה ההלוואה של ראובן לשמעון. כמו כן, אין חילוק בין מלווה בשטר למלווה על פה, ואין חילוק איך חייב לו, בין דרך הלוואה, בין דרך מקח וממכר, בין דרך שכירות.

ב. כיצד פועל 'שעבודא דרבי נתן'

וכתב הנתיבות בשם הש"ך, שמבחינת משפטית נחשב שהלווה השני, לוי, הוא לווה של המלווה הראשון, ראובן, לכל דבר ועניין. וכן כתב קצות החושן, שאין ראובן צריך לבוא מכוחו של שמעון, אלא הוא כעת המלווה של לוי. ולכן לא יכול שמעון לתת ללוי עוד זמן לפירעון, וגם אם לוי הלך ופרע לשמעון, הוא פעל שלא כדין, והוא חייב לשלם לראובן.

נמצא לפי זה, שיהודה, בעל המכולת, חייב לשלם לראובן המשכיר 20,000 ₪ כיון שכעת הוא חייב לראובן המשכיר ולא לשמעון הספק-השוכר.

ג. מה הדין כאשר המלווה אלים

השאלה היא, האם יש מקום להתחשב בכך שיהודה עלול להפסיד מכך ששמעון האלים יוציא ממנו את כל ה-40,000 ₪.

כתב הרמ"א (סימן פ"ו סע"ט) - מי שיש לו פיקדון שקיבל מגוי, או מומר, והגוי חייב לראובן, אין ראובן יכול להוציא את הפקדון מידי הנפקד כיון שהגוי לא יתחשב בכך שהוא נתן את הפקדון לראובן, ויחזור ויתבע ממנו את דמי הפקדון.

וכתב הפתחי תשובה (סק"ז) בשם שער המשפט (סק"י), שהוא הדין לישראל שמוחזק כאדם אלים, שאין מחייבים את נפקד לשלם לראובן.

ד. בין פיקדון לחוב

אבל שער המשפט מבחין בין פיקדון לחוב, כדלהלן:

הגמרא בבבא קמא (ק"ז ע"ב) מספרת, על אדם שהפקידו אצלו כוס של כסף. יום אחד פרצו גנבים לדירתו, וכדי להרגיעם נתן להם בעל הבית את כוס הכסף שהופקדה אצלו. פסק רב אשי, שאם בעל הבית הוא אדם אמיד, אם כן הגנבים באו בגללו, ונמצא שהוא הציל את עצמו בממון של חברו וצריך לשלם על כך. אך אם

אין הוא אמיד, נמצא שהגנבים הגיעו בגלל כוס הכסף המופקדת, ואם כן אין הנפקד צריך לשלם על כך שנתן להם את הכוס, כי לא צריך להפסיד מכיסו בשביל הפיקדון.

לפי זה, אומר שער המשפט, דינו של הרמ"א מדבר דווקא בפיקדון ולא בהלוואה. הטעם הוא, שבפיקדון כעת הפיקדון שייך למלווה הראשון, על פי דינו של רבי נתן, ולכן אין הנפקד צריך להציל את ממון המפקיד בממונו שלו, וזוהי הסיבה שהרמ"א פוטר את הנפקד. אבל בהלוואה הדין שונה. בהלוואה קיימא לן ש'מלוה להוצאה ניתנה', כלומר, שברגע שהלווה קיבל את הכסף הוא נהפך לשלו לכל דבר, והוא צריך להחזיר כסף אחר למלווה. ונמצא לפי דברי שער המשפט שבמקרה שלנו, נוכל לחייב את יהודה לשלם 20,000 ₪ למשכיר.

ה. שיטת החזון איש

איברא, דהחזון איש חולק על דברי שער המשפט.

מקורם של דברי הרמ"א, אומר החזון איש, הוא בתשובת מיימוניות ושם הוא מבאר שגדר הדין של 'שעבודא דרבי נתן', הוא מטעם השבת אבידה, שכיון שאין לראשון מאיפה לגבות צריך הלווה לתת למלווה הראשון, כדי שהוא לא יפסיד את כספו. ואם כן, ברגע שהלווה יפסיד כתוצאה מהתשלום לראשון, אין הוא מחויב במצוות השבת אבידה, כי התורה לא חייבה אותו להשיב אבדה כשנגרם לו מכך נזק.

וממילא, אומר החזון איש, גם בהלוואה אין הוא נעשה כלל חייב לראשון, כיוון שיש לו הפסד מכך. ונמצא שבמקרה שלנו, יהודה יוכל לומר קים לי כדעת החזון איש, שאין אני חייב לשלם למשכיר כשנגרם לי מכך נזק.

ו. סיכום

לא ניתן לחייב את יהודה לשלם למשכיר 20,000 ₪ כיון שייגרם לו מכך נזק. אך יהודה צריך לברר שבאמת השוכר הוא אדם אלים, שיוציא ממנו 40,000 ₪ בכל מקרה.